

เจ้าจอมมารดาเที่ยง ในรัชกาลที่ ๔

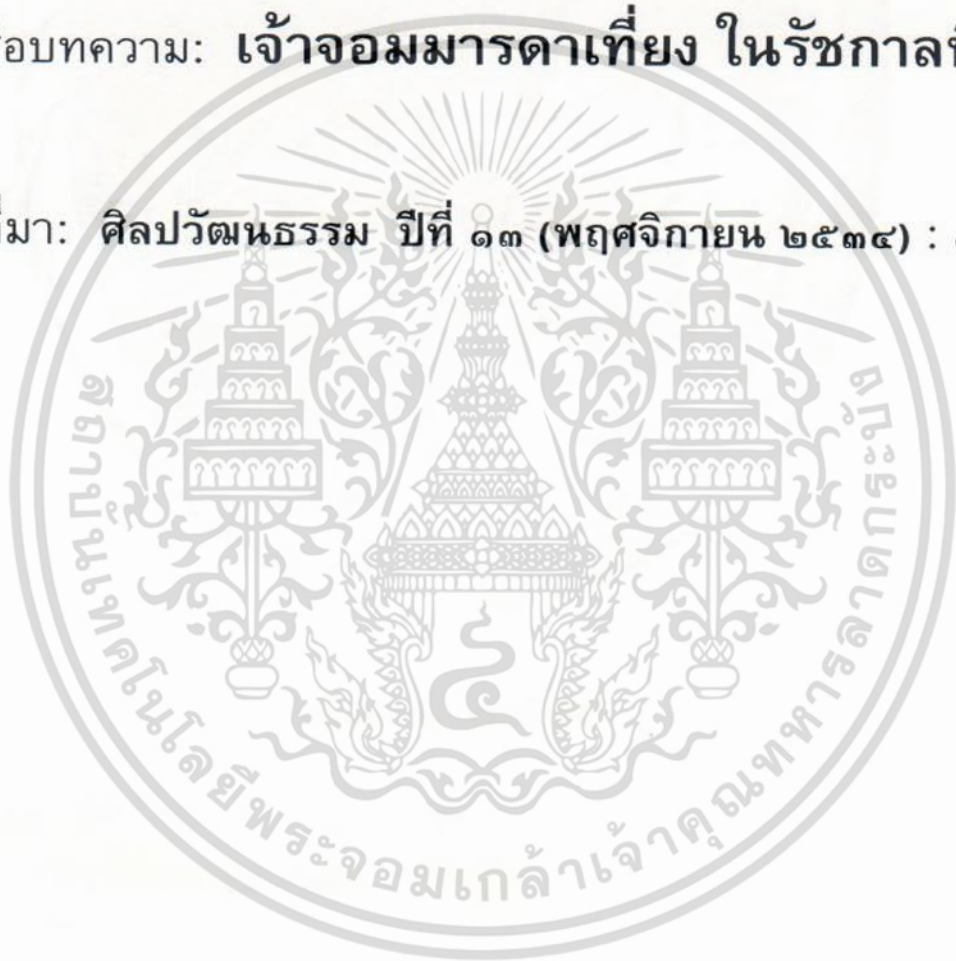

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

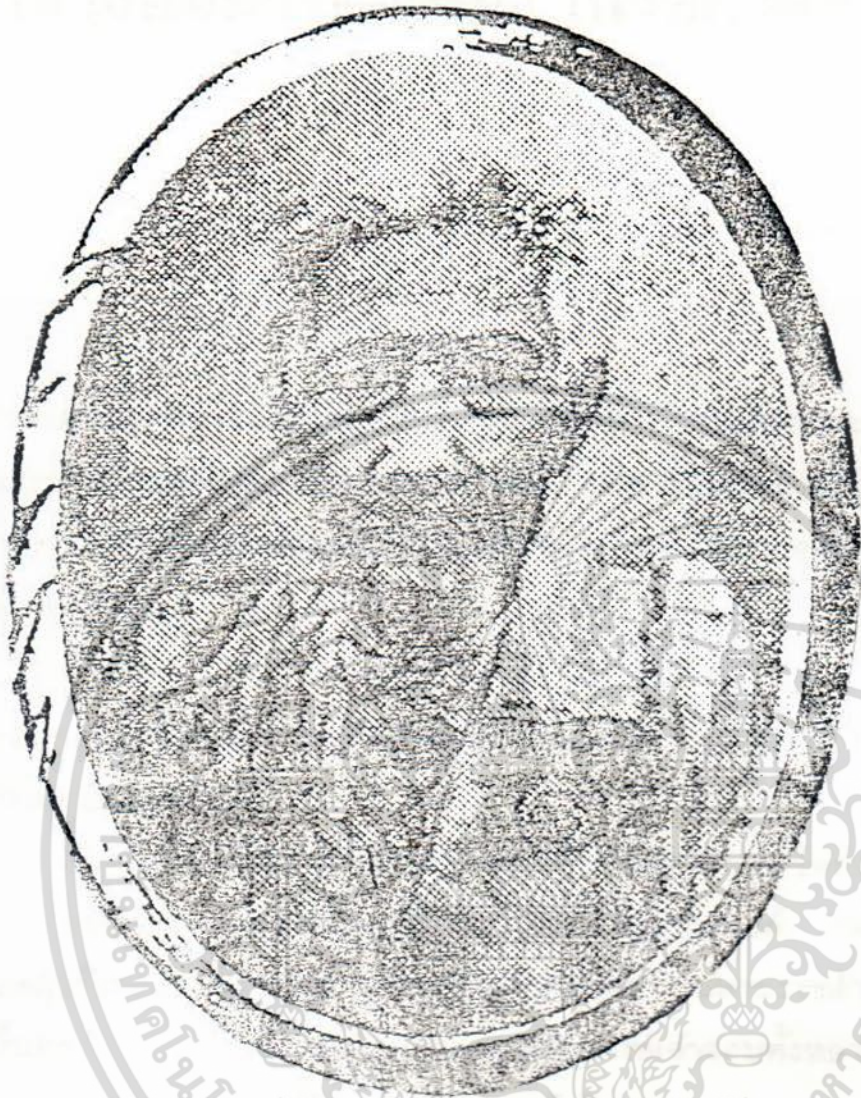
ผู้เขียน: ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย

ชื่อบทความ: **เจ้าจอมมารดาเที่ยง ในรัชกาลที่ ๔**

ที่มา: ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๑๓ (พฤศจิกายน ๒๕๓๔) : ๑๐๔-๑๐๙

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

จังหวัดขอนแก่น
เจ้าจอมมารดาเที่ยง
เจ้าจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เจ้าจอมมารดาเที่ยง ในรัชกาลที่ ๔

คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย

“เจ้าจอมมารดาเที่ยงเป็นเจ้าจอมคนหนึ่งที่เป็นธิดาข้าหลวงเดิม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระเมตตาสนิทสนมหาเป็นพิเศษกว่าเจ้าจอมทั้งปวงจนเป็นที่กล่าวกันว่า การปฏิบัติพระองค์ต่อเจ้าจอมมารดาเที่ยงนั้นประหนึ่ง สามีพึงปฏิบัติต่อภรรยา คู่ทุกข์คู่ยากของตน”

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งที่ทรงมีพระเมตตาและเจ้าจอมเป็นจำนวนมาก

จำนวนของเจ้าจอมนั้นน่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงอย่างเด่นชัดถึงความจงรักภักดีของเหล่าเสนาบดี ข้าราชการบริพาร ตลอดจนชนพลสกนิกรทั้งปวงที่มีต่อพระองค์ เพราะเจ้าจอมส่วนมากจะเป็นบุตรหลานหญิงที่ท่านเหล่านั้นนำมาถวายตัวเป็นข้าราชการในพระราชสำนักฝ่ายใน ซึ่งมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกปี แม้จะมีประกาศพระบรมราชานุญาตให้เจ้าจอมทั้งหลาย (ยกเว้นเจ้าจอมมารดา) กราบถวายบังคมลาออกไปใช้ชีวิตปกติสามัญแล้วก็ตาม

ในจำนวนเจ้าจอมและเจ้าจอมมารดาที่ยังคงอยู่รับราชการสนองพระเดชพระคุณนี้ มีบางคนเท่านั้นที่ไม่ทรงอนุญาตให้กราบถวายบังคมลาออก ด้วยเหตุผลสำคัญเพียงประการเดียวคือ เจ้าจอมผู้นั้นเป็นธิดาของข้าหลวงเดิมนั้นหมายถึงข้าราชการบริพาร ซึ่งเคยรับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทมาตั้งแต่ก่อนเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ เป็นผู้ที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยในความซื่อสัตย์สุจริตและความจงรักภักดีอย่างจริงใจเสมอต้นเสมอปลาย

การที่ทรงรับบุตรหลานหญิงของเหล่าข้าหลวงเดิมเป็นบาทบริจาริกานั้น นอกจากทรงมีพระราชประสงค์จะตอบแทนน้ำใจของท่านเหล่านั้นแล้ว ประการสำคัญทรงเชื่อมั่นในความซื่อสุจริตจงรักภักดีที่เจ้าจอมเหล่านั้นได้รับถ่ายทอดจากบิดาของนาง

เจ้าจอมมารดาเที่ยงเป็นเจ้าจอมคนหนึ่งที่เป็นธิดาข้าหลวงเดิม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระเมตตาสนิทสนมหาเป็นพิเศษกว่าเจ้าจอมทั้งปวงจนเป็นที่กล่าวกันว่า การปฏิบัติพระองค์ต่อเจ้าจอมมารดาเที่ยงนั้นประหนึ่งสามี พึงปฏิบัติต่อภรรยา คู่ทุกข์คู่ยากของตน

เจ้าจอมมารดาเที่ยง เป็นบุตรพระยาอภัยภักดีตรีมาตย์ (ดิศ) เกิดเมื่อวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๔

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระยาอัปภัณฑริกา มาตย์ผู้บิดาเป็นหนึ่งในข้าหลวงเดิมที่ถวายตัวเป็นมหาดเล็กรับใช้ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่พระองค์ยังทรงเป็นพระราชกุมาร ได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยในความซื่อตรงจงรักภักดีตลอดมา

ครั้งทรงลาผนวชเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง นายดิศ เป็น พระยาบำเรอภักดี และโปรดให้นำบุตรธิดาเข้ามาถวายตัวรับราชการ เพื่อจะได้ทรงพระกรุณาชุบเกล้าให้สมแก่ความชอบ

ในครั้งนั้นพระยาบำเรอภักดี ได้นำธิดาคคนโตอันเกิดแต่ขรัวยายคล้ายชื่อเทียง อายุ ๒๐ ปี เข้ามาถวายได้ตั้งแต่ก่อนที่จะทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

จึงนับได้ว่า เจ้าจอมมารดาเทียง เป็นเจ้าจอมรุ่นแรก ที่ถวายตัวรับราชการในพระราชสำนักฝ่ายใน

แม้จะไม่มีหลักฐานเอกสารบ่งบอกว่าทรงสนิทสนมหาเจ้าจอมมารดาเทียงเป็นพิเศษ แต่จากการศึกษาเรื่องราวในชีวิตของท่านอาจยืนยันได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งทรงสนิทสนมหาพระเมตตา ไว้วางพระทัยและยกย่องเจ้าจอมมารดาเทียงเป็นพิเศษตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์โดยมิเสื่อมคลายลงเลย เพราะไม่ว่าจะทรงมีเจ้าจอมหรือเจ้าจอมมารดาเพิ่มขึ้นหมุนเวียนเปลี่ยนไป บ้างก็กราบถวายบังคมลาออก บ้างก็ถวายตัวเข้ามาใหม่ ทุกคนมีขึ้นมีลง แต่เจ้าจอมมารดาเทียงยังคงดำรงตำแหน่งเจ้าจอมมารดาพระสนมเอกยั่งยืนและมั่นคงจนตลอดรัชสมัย ทั้งนี้ นอกจากเพราะเป็นธิดาข้าหลวงเดิมแล้ว ยังน่าจะเป็นตัวคุณสมบัติพิเศษเฉพาะตนของท่านสำคัญดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทรงเล่าไว้ว่า

“...ท่านมีคุณสมบัติสำคัญ ๓ ประการคือ ความมั่นคงต่อหน้าที่ถึงจะเหนื่อยยากลำบากสักเพียงไร ท่านก็ไม่ทอดทิ้งหน้าที่ เอาใจใส่ในพระราชธุระที่โปรดใช้สอยด้วยความจงรักภักดีพากเพียรให้ได้ดังพระราชประสงค์ท่านอาร์ว เพื่อแม่แก่บรรดาผู้ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชุบเลี้ยง...”

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักพระทัยถึงคุณสมบัติพิเศษของเจ้าจอมมารดาเทียงเป็นอย่างดี จึงทรงให้ความไว้วางพระราชหฤทัยยิ่งกว่าเจ้าจอมอื่น ดังจะเห็นได้จากทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ มอบหน้าที่ บังคับบัญชาห้องเครื่องต้นประดิษฐ์พระกระยาหารเฉพาะพระองค์ตลอดรัชสมัย

เจ้าจอมมารดาเทียงปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวเยี่ยงภรรยาสามีทั่วไปคือ มุ่งบำรงบำเรอสามีให้ได้รับความสุขกายสบายใจ เต็มสติกำลังด้วยความซื่อสัตย์และจงรักภักดี

พระยาอภัยนเรศวรยามาตย์ผู้บิดาเป็นหนึ่งในข้าหลวงเดิมที่ถวายตัวเป็นมหาดเล็กรับใช้ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่พระองค์ยังทรงเป็นพระราชกุมาร ได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยในความซื่อตรงจงรักภักดีตลอดมา

ครั้งทรงลาผนวชเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง นายดิศ เป็น พระยาบำเรอภักดิ์ และโปรดให้นำบุตรธิดาเข้ามาถวายตัวรับราชการ เพื่อจะได้ทรงพระกรุณาชุบเกล้าให้สมแก่ความชอบ

ในครั้งนั้นพระยาบำเรอภักดิ์ ได้นำธิดาคนโตอันเกิดแต่ชวีรายคล้ายชื่อเที่ยง อายุ ๒๐ ปี เข้ามาถวายได้ตั้งแต่ก่อนที่จะทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

จึงนับได้ว่า เจ้าจอมมารดาเที่ยง เป็นเจ้าจอมรุ่นแรก ที่ถวายตัวรับราชการในพระราชสำนักฝ่ายใน

แม้จะไม่มีหลักฐานเอกสารบ่งบอกว่าทรงสนิทสนมหาเจ้าจอมมารดาเที่ยงเป็นพิเศษ แต่จากการศึกษาเรื่องราวในชีวิตของท่านอาจยืนยันได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งทรงสนิทสนมหาแม่พระเมตตา ไว้วางพระทัยและยกย่องเจ้าจอมมารดาเที่ยงเป็นพิเศษตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์โดยมิเสื่อมคลายลงเลย เพราะไม่ว่าจะทรงมีเจ้าจอมหรือเจ้าจอมมารดาเพิ่มขึ้น หมุนเวียนเปลี่ยนไป บ้างก็กราบถวายบังคมลาออก บ้างก็ถวายตัวเข้ามาใหม่ ทุกคนมีขึ้นมีลง แต่เจ้าจอมมารดาเที่ยงยังคงดำรงตำแหน่งเจ้าจอมมารดาพระสนมเอกยั่งยืนและมั่นคงจนตลอดรัชสมัย ทั้งนี้ นอกจากเพราะเป็นธิดาข้าหลวงเดิมแล้ว ยังน่าจะเป็นตัวคุณสมบัตพิเศษเฉพาะตนของท่านสำคัญดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลพรหมเสนาบดีฯ ทรงเล่าไว้ว่า

“...ท่านมีคุณสมบัติสำคัญ ๓ ประการคือ ความมั่นคงต่อหน้าที่ถึงจะเหนื่อยยากลำบากสักเพียงไร ท่านก็ไม่ทอดทิ้งหน้าที่ เอาใจใส่ในพระราชธุระที่โปรดใช้สอยด้วยความจงรักภักดีพากเพียรให้ได้ดังพระราชประสงค์ท่านอาร์ เพื่อแผ่แก่บรรดาผู้ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชุบเลี้ยง...”

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักพระทัยถึงคุณสมบัติพิเศษของเจ้าจอมมารดาเที่ยงเป็นอย่างดี จึงทรงให้ความไว้วางพระราชหฤทัยยิ่งกว่าเจ้าจอมอื่น ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ มอบหน้าที่ บังคับบัญชาห้องเครื่องต้นประดิษฐานพระกระยาหารเฉพาะพระองค์ตลอดรัชสมัย

เจ้าจอมมารดาเที่ยงปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวเยี่ยงภรรยาสามีทั่วๆ ไปคือ มุ่งบำรุงบำเรอสามีให้ได้รับความสุขกายสบายใจ เดิมสติกำลังด้วยความซื่อสัตย์และจงรักภักดี

มิสซิส แอนนา เลียวโนเวนส์ สุภาพสตรีชาวอังกฤษ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้ามาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษให้พระเจ้าลูกเธอตลอดจนเจ้าจอมทั้งหลายที่สนใจใคร่เรียนรู้ได้บันทึกเรื่องราวและบรรยากาศในพระราชสำนักฝ่ายในไว้ แม้จะบางเรื่องไม่ตรงกับข้อเท็จจริง แต่บางเรื่องเมื่อตรวจสอบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้วก็ไม่น่าจะคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงไปมากนัก ดังเช่นเรื่องราวบางตอนของเจ้าจอมมารดาเที่ยง ซึ่งมิสซิสแอนนาได้บันทึกว่า

“...เจ้าจอมมารดาเที่ยงใช้เวลาส่วนมากในวันหนึ่ง ๆ อยู่ในห้องเครื่อง เพื่อควบคุมการประกอบพระกระยาหารถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว...”

นอกจากนี้ที่สำคัญดังกล่าวแล้ว ยังอาจกล่าวได้ว่า เจ้าจอมมารดาเที่ยง เป็นเจ้าจอมคนเดียวที่ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัย ให้ปฏิบัติหน้าที่แบ่งเบาพระราชภารกิจส่วนพระองค์บางประการ อย่างเดียวกับที่สามีมัวไปพึงให้ความไว้วางใจภรรยาผู้ทุกข์ยากของตน เช่น การที่มักโปรดให้เจ้าจอมมารดาเที่ยงนำพระราชธรรมาสน์พระองค์ ซึ่งไม่มีพระราชประสงค์ให้ผู้อื่นล่วงรู้ไปกราบทูลพระบรมวงศานุวงศ์ใกล้ชิดแทนพระองค์เนื่อง ๆ โดยเฉพาะกับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว บางครั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปติดต่อกับราชการกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายหน้า และบางครั้งโปรดให้ประกอบพระราชกิจแทนพระองค์ เช่น ครั้งที่โปรดให้ออกไปดูแลกำกับการรักษาพยาบาลกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส พระราชโอรสพระองค์ใหญ่เป็นต้น

ตลอดระยะเวลาที่รับราชการสนองพระเดชพระคุณอยู่นั้นเจ้าจอมมารดาเที่ยงได้แสดงให้เห็นพระบรมราชสวามีประจักษ์แจ้งชัดถึงความเอาใจใส่ในพระราชธุระทั้งปวง โดยใช้สติปัญญาไหวพริบตัดสินใจอย่างเฉียบฉลาดจนสำเร็จพระราชกิจทุกครั้ง

มิสซิสแอนนา เลียวโนเวนส์ ได้บรรยายความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

“...เจ้าจอมมารดาเที่ยงเป็นหญิงคนเดียว ในบรรดาเจ้าจอมด้วยกันที่มีความจงรักภักดีต่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อย่างคู่สามีภรรยาที่แท้จริง...เจ้าจอมมารดาเที่ยงปฏิบัติรับใช้อย่างอ่อนน้อม และมีความเข้าใจ ซึ่งทำให้ท่านเป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว...”

ซึ่งก็น่าจะเป็นความจริงตามความรู้สึกของมิสซิสแอนนา ดังจะเห็นได้จากการที่ท่านมีพระเจ้าลูกเธอมากกว่าเจ้าจอมมารดาอื่น ๆ คือมีถึง ๑๐ พระองค์ดังนี้

๑. พระองค์เจ้าโสมาวดีศรีรัตนราชธิดา (กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ) ประสูติ

พ.ศ. ๒๓๙๕

๒. พระองค์เจ้าชายเสวตรวรลาภ ประสูติ พ.ศ. ๒๓๙๗

๓. พระองค์เจ้าหญิงศรีนาคสวดี ประสูติ พ.ศ. ๒๓๙๘

๔. พระองค์เจ้าชายกมลลาศเลอสรร กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร) ประสูติ พ.ศ. ๒๓๙๙

๕. พระองค์เจ้าหญิงกนกวรรณเลขา ประสูติ พ.ศ. ๒๔๐๐

๖. พระองค์เจ้าหญิง ยังไม่ได้รับพระราชทานพระนาม พ.ศ. ๒๔๐๒

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

๗. พระองค์เจ้าชายไชยานุชิต (กรมหมื่นพงษาดิศรมหิป) ประสูติ พ.ศ. ๒๔๐๔

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

๘. พระองค์เจ้าหญิงไขชเวดง ประสูติ พ.ศ. ๒๔๐๖
๙. พระองค์เจ้าชายจรรยาฤทธิเดช ประสูติ พ.ศ. ๒๔๐๘
๑๐. พระองค์เจ้าหญิงพวงสร้อยสอางค์ ประสูติ พ.ศ. ๒๔๐๙

การที่เจ้าจอมมารดาเที่ยงมีพระเจ้าลูกเธอมากกว่าเจ้าจอมคนอื่น ๆ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ได้รับความยกย่องนับถือจากคนทั่วไป ประกอบเข้ากับคุณสมบัติพิเศษเฉพาะตัว คือเป็นผู้มีน้ำใจเมตตาอารีเอื้อเฟื้อแผ่ต่อคนทั่วไป จึงทำให้ตำหนักเจ้าจอมมารดาเที่ยง เป็นเสมือนสำนักใหญ่สำนักหนึ่งในพระราชสำนักภายใน เพราะเหตุว่ามีผู้นิยมนำบุตรหลานหญิงมาฝากให้ฝึกหัดอบรมกิริยามารยาท และวิชาความรู้สำหรับกุลสตรีเพื่อว่าเมื่อสบโอกาสจะได้ถวายตัวเข้ารับราชการในพระราชสำนักฝ่ายใน ซึ่งเจ้าจอมมารดาเที่ยงก็ได้รับเป็นธรรมาจารย์เอื้อเฟื้อแผ่ต่อผู้ที่เข้ามาพึ่งพาอาศัยด้วยการฝึกฝนอบรม และสนับสนุนให้เจริญรุ่งเรืองเต็มสติกำลังด้วยจิตใจอันบริสุทธิ์โดยเสมอหน้ามิได้เลือกที่รักมักที่ชังตลอดมา

เจ้าจอมคนสำคัญที่เคยอยู่ในอุปถัมภ์ของเจ้าจอมมารดาเที่ยงมีทั้งน้องสาวร่วมบิดา และธิดาเสนาบดีผู้ใหญ่ เช่น เจ้าจอมมารดาชุ่มในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าจอมมารดาทับทิม เจ้าจอมมารดาแสด และเจ้าจอมมารดาแพ หรือเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น

เจ้าจอมมารดาเที่ยง รับราชการสนองพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนเป็นที่ประจักษ์ชัดในความซื่อสัตย์และจงรักภักดี

อันความซื่อสัตย์และจงรักภักดีนี้ ส่วนหนึ่งนำที่จะสืบสาวมาแต่พระยาอัปภัณฑริกา-มาตย์ผู้บิดา ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวได้ถ่ายทอดสู่พระเจ้าลูกเธอในเจ้าจอมมารดาเที่ยงทุกพระองค์ โดยเฉพาะพระราชธิดาพระองค์ใหญ่คือ พระองค์เจ้าหญิงโสมมาวดีศรีรัตนราชธิดา ซึ่งต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ หรือตามที่พระราชสำนักฝ่ายในออกพระนามว่า “พระองค์ใหญ่โสมฯ” นั้น เป็นที่ทราบกันทั่วไปว่าทรงเป็นพระราชธิดาที่สมเด็จพระบรมชนกนาถ ทรงให้ความสนิทสนมหาและไว้วางพระราชหฤทัยกว่าพระราชธิดาพระองค์ใด ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับใช้สนองพระเดชพระคุณใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทเกือบตลอดเวลา

แม้ในวาระสุดท้ายแห่งพระชนมชีพ เมื่อประชวรพระอาการหนัก ทรงมีพระบรมราชานุญาตให้พระองค์ใหญ่โสมฯ อยู่รับใช้ใกล้ชิดเพียงพระองค์เดียว ดังปรากฏหลักฐาน เมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๑ โปรดให้พระองค์ใหญ่โสม อัญเชิญพระราชกระแสดแจ้งที่ประชุมพระราชวงศ์และเสนาบดี ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม เรื่องให้พระราชวงศ์และเสนาบดี ปรีกษาหาผู้สมควรจะครองราชสมบัติสืบพระบรมราชวงศ์ และต่อมาวันที่ ๒๗ กันยายน พระยาบุรุษรัตนพิลลภบันทึกรว่า ขณะมีรับสั่งปรีกษาเรื่องราวราชการกับตนนั้นทรงรับสั่งกับพระองค์ใหญ่โสมฯ ซึ่งประทับดูแลอยู่ใกล้ชิดพระองค์ตลอดเวลาว่า “แม่โสมจำ ขอให้พ้อกินที่” เป็นต้น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตในวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๐ นั้น เจ้าจอมมารดาเที่ยงมีอายุได้ ๓๗ ปี และได้ดำรงชีวิตต่อมาอีกถึง ๔๕ ปี ในช่วงเวลาอันยาวนานนั้น เจ้าจอมมารดาเที่ยงมีชีวิตอยู่อย่างสงบ ใช้เวลาส่วนใหญ่ในการทำนุบำรุงพระราชโอรสพระราชธิดาที่ยังทรงพระเยาว์ และพอใจเพียงแสวงหาโอกาสที่จะบำเพ็ญกุศล อุทิศผลถวายสนองพระเดชพระคุณพระบรมราชสวามีตลอดมา

ครั้งใดมีโอกาสแสดงความจงรักภักดีต่อเชื้อสายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว เจ้าจอมมารดาเที่ยงจะไม่เลยละโอกาสนั้น เช่น การเข้าไปมีส่วนพิทักษ์รักษาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เวลาที่มีพระประสูติกาล จนพระเจ้าลูกเธอแทบทุกพระองค์ทรงคุ้นเคยรักใคร่เจ้าจอมมารดาเที่ยงมาแต่ยังทรงพระเยาว์ ครั้งใดที่ทรงพระประชวร พระเจ้าลูกเธอทั้งปวงมักมีพระประสงค์ให้เจ้าจอมมารดาเที่ยงอยู่เฝ้ารักษาพยาบาล ซึ่งก็เป็นทีปลาบปลื้มพระมหากรุณาธิคุณ และได้รับสนองพระเดชพระคุณเต็มสติกำลังทุกครั้ง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรำลึกถึงคุณูปการของเจ้าจอมมารดาเที่ยงเป็นอย่างยิ่งจึงทรงพระเมตตาอุปถัมภ์ค้ำชูทั้งเจ้าจอมมารดาเที่ยง ตลอดจนพระเจ้าลูกเธอในเจ้าจอมทุกพระองค์ ครั้งใดที่ทรงมีโอกาสจะพระราชทานเกียรติยศแก่ท่านได้ ก็มิได้ทรงละลืม เช่น ครั้งที่ทรงสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ทูตียจุลจอมเกล้าพิเศษมีสายสะพาย ก็โปรดพระราชทานเจ้าจอมมารดาเที่ยงเพียงคนเดียวในบรรดาเจ้าจอมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ครั้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเจ้าจอมมารดาเที่ยงป่วยอาการหนัก ก็ทรงพระราชทานอุปการกิจเกื้อกูลในการรักษาพยาบาลทุกประการเท่าที่จะทรงสามารถพระราชทานให้ได้

เจ้าจอมมารดาเที่ยง ถึงแก่อสัญกรรม เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๖ อายุได้ ๘๖ ปี

อีกครั้งหนึ่งที่เป็นพยานแสดงให้ประจักษ์ถึงคุณความดีของเจ้าจอมมารดาเที่ยงที่ได้สั่งสมมาจนตลอดชีวิต คือ การที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณยกย่องให้เกียรติยศจาก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชินี พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ผู้น้อย ตลอดจนข้าราชการทั้งปวงในการจัดงานศพของท่าน ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเล่าไว้ว่า

“...ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานโกศทรงศพและเครื่องประดับกับของพระราชทานทำบุญตามบรรดาศักดิ์ เมื่อทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน...สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีทรงพระอุตสาหเสด็จไปบำเพ็ญพระราชกุศล ทั้ง ๒ คราว...เมื่อทำบุญ ๑๐๐ วัน เสด็จทั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระภูษาขาว พระราชทานเป็นเกียรติพิเศษ โดยทรงเคารพต่อคุณความดีของเจ้าจอมมารดาเที่ยง ที่ท่านได้สนองพระเดชพระคุณมาตั้งแต่

สมเด็จพระบรมอัยกาธิราช และที่ท่านมีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เฉพาะพระองค์ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์มา จึงได้ทรงพระกรุณาฯยกย่องเกียรติยศท่านถึงเพียงนี้...
เมื่อก่อนเป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

เมื่อก่อนมีเอกสารที่สงวนไว้สำหรับใช้เพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

4 ธิตาของพระยาอภัยภูธริกามาตย์ (จากซ้าย) เจ้าจอมมารดาเที่ยง, เจ้าจอม-
มารดาชุ่ม, เจ้าจอมมารดาทัชทิม, เจ้าจอมมารดาเส

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ พระเจ้าลูกเธอองค์โต
ของเจ้าจอมมารดาเที่ยง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพงษชาติศรมหิป (พระองค์เจ้าชายไชยานุชิต
พระเจ้าลูกยาเธอในเจ้าจอมมารดาเที่ยง) ฉายกับพระโอรสองค์ใหญ่
หม่อมเจ้าสฤษดิเดช ชยางกูร, พระธิดาองค์ใหญ่ หม่อมเจ้าภักตริพิสุทธิ
ชยางกูร, พระนัดดาชาย ม.ร.ว. เดชสิทธิ์ ชยางกูร, พระนัดดาหญิง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมีเหตุดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้